

K TRANSLITERIRANI IZDAJI PLETERŠNIKOVEGA SLOVARJA

METKA FURLAN

O PLETERŠNIKOVEM SLOVARJU SKOZI ČAS

Ko je zadnje dneve leta 1892 izšel prvi snopič¹ težko pričakovanega *Slovensko-nemškega slovarja*² z letnico 1893 in si je nadaljnjih 22 snopičev sledilo hitro, tako da je bil prvi del A–O na 883 slovarskih straneh in z uvodnim delom na 16 dotiskan v letu 1894, v naslednjem pa še drugi z 978 slovarskimi stranmi P–Ž in 9 stranmi Dodatkov in popravkov,³ je njegov urednik Maks Pleteršnik po napornem delu od leta 1880 dalje verjetno vsaj za hip zaslužen odložil pero, zavedajoč se, da je dokončal slovar, ki so ga Slovenci potrebovali, želeli in si zanj prizadevali skoraj pol stoletja. Monumentalnosti opravljenega dela so se dobro zavedali njegovi sodobniki ne le ob njegovem izidu, kot poroča anonimni zapis “*Ponosni čuti pa obhajajo tudi nas, Pleteršnikove rojake, ko vidimo pred seboj nagromadeno skladnico triindvajsetih snopičev, svoj književni zaklad skoro samo suho zlato!*” v novici o izidu zadnjega snopiča na 775. strani petnajstega letnika Ljubljanskega zvana,⁴ ampak še leta za tem. Ob Pleteršnikovi sedemdesetletnici ga je I. Cankar bralcem Doma in sveta predstavil: “*Kaj nam je dal Pleteršnik, ve vsakdo, komur je lepota slovenščine v srcu. Deloval je leposlovno in znanstveno, zlasti pa zbral in uredil veliki slovensko-nemški slovar, najlepšo in najzanimejšo knjigo, kar jih imamo Slovenci, neizčrpan in skoro neizčrpljiv zaklad jezikovne lepote*” (Cankar 1911: 39). Leto po Pleteršnikovi smrti je Avgust Pirjevec v Ljubljanskem zvonu priobčil daljši članek, v katerem preberemo, da je “*iz kaotičnega gradiva zgradil Pleteršnik harmonično stavbo in ji vdahnil življenje*” ter da je “*dovršil ... stavbo, katero so gradile generacije slovenskega rodu in kronal delo nešteti slovenskih rok.*” (Pirjevec 1924: 368, 371). Če nemo zaobidemo Glonarjevo, še danes nerazumljivo uničujočo izjavo v Časopisu za slovenski jezik, kulturo in zgodovino leto po Pleteršnikovi smrti, češ da je bila “*knjižna slovenščina kot stvar na sebi in kot leksikografski problem nekaj, kar je bilo Pleteršniku samo od daleč znano*” in da je bil “*med slovenskimi slavisti dvajsetega stoletja prav to, kar med pisatelji za-kesneli Jurčičevi epigoni*” (Glonar 1924: 171), so z leti pozitivne ocene Pleteršnikovega slovarja postale le manj čustvene. Anton Breznik je leta 1949 o njem zapisal: “*Slovar je bil za razmere, v katerih je nastal, in čas, v katerem ga je moral dovršiti, velikansko, v primeri s prejšnjimi slovarji pa klasično delo*” (Breznik 1949: 384). Ko je bil v drugi polovici 20. stoletja Pleteršnikov slovar že dalj časa zelo iskana knjiga doma in na tujem in je zato leta 1974, ob

¹ Pleteršnik je uporabil oznako *sešitek*.

² O tem so poročale Novice 30. decembra 1892 na strani 445.

³ Zadnji triindvajseti snopič *zpletka–žvrkljati* z naslovnim listom drugega dela in devetimi stranmi dodatkov in popravkov je izšel v novembru, kot je mogoče sklepati iz Pajkovega poročila v 264. številki Slovenskega naroda z dne 15. novembra. Naslovni list prvega dela, uvodna besedila *Pripomnje, Znamenja* in *Kratice* so bili dodani na koncu dvanajstega snopiča, ki je za besedjem *pa–plotje* (str. 1–64) vseboval še del črke O, in sicer *oznavati–ožvepliti* (str. 881–883).

⁴ Vzhičenost nad nacionalno pomembnim slovarjem ponazarjajo tudi Pajkove besede: “Zdaj naj edenkrat utihnejo neverci, da nimamo baje svojega jezika, da smo revni in siromašni besed! Zdaj naj umolkne ona jalova govornica, da nimamo svojih izrazov, da nimamo pomočkov do narodne prosvete! Zdaj edenkrat imamo, česar so pri nas najboljši možje vselej želeli, sliko, véрно sliko našega govorenega in pismenega jezika.” (Pajk 1895: 1)

osemdesetletnici izida Cankarjeva založba v Ljubljani oskrbela reproducirani ponatis slovarja, je Rudolf Kolarič njegovo aktualnost v jezikoslovni stroki ponazoril z besedami: “*Ta slovar še vedno nudi toliko izredno zanimivega in bogatega gradiva, ne samo za slovenskega, marveč za vsakega slovanskega lingvista*” (Kolarič 1974: i), slabih deset let kasneje pa je Franc Jakopin izpostavil njegovo vsestransko trajno vrednost, saj so “*iz Pleteršnika črpali vsi, ki so se v 20. stoletju tako ali drugače ukvarjali s slovenskim jezikom: naj gre za pisatelje, kritike in prevajalce ali za jezikoslovna dela*” (Jakopin 1983: 273), in kasneje, da je “*najbrž ... v naši kulturnozgodovinski in jezikovni zavesti premalo očitno, da je imel prav Pleteršnikov slovar eno najpomembnejših vlog pri osamosvojitvi in osvobajanju slovenščine še več desetletij po izidu*” (Jakopin 1997: 10). Nedvomno! Slovenščina ne bi bila to, kar je, če ne bi imeli Pleteršnikovega slovarja. “*Delo je še vedno živ studenec naše govorice,*” je slovar označil Stane Suhadolnik, z njim je Pleteršnik opravil pomembno nacionalno nalogo “*sestaviti svojemu ljudstvu slovar, ki bi v celoti zajel in ohranil njegovo največje bogastvo in ki bi se z njim potrdilo njegovo bitje in žitje*” (Suhadolnik 1989: 115). Ob Slovarju slovenskega knjižnega jezika je to naš najboljši slovar. Zaradi knjižnega in narečnega besedja 19. stoletja ter besedja starejših obdobj od 15. stoletja dalje, ob katerem so praviloma navedeni tudi avtorski in/ali zemljepisni viri, pa zanj velja, kot ocenjuje Marija Mercina, da “*odkar je izšel zadnji, 5. del SSKJ, raje pogledamo vanj, ko razlagamo pomen besed in njihovo slogovno vrednost, Pleteršnik pa je ostal ključ za spoznanja o življenju besed*” (Mercina 1997: 63).

Pleteršnikov slovar v sodobni preobleki

Po dobrih sto letih od izida ostaja Pleteršnikov *Slovensko-nemški slovar* še vedno neusahljiv vir besed našega jezika laičnim in strokovnim uporabnikom, pisateljem in pesnikom, vir za leksikološke, oblikotvorne, sinonimne, frazeološke, akcentološke, terminološke, jezikovnozgodovinske, etimološke, dialektološke, leksikografske ... raziskave slovenskega jezika doma in po svetu. Ohranjanje domačih korenin slovenskega jezika in njegova zdrava rast sta nalogi vseh nas, ne le peščice jezikoslovcev, saj ti pri obojem lahko le svetujejo in usmerjajo, ne pa zapovedujejo, zato je prav, da se Pleteršnikovemu slovarju zagotavlja širšo dostopnost v družbi drugih sodobnih priročnikov slovenskega jezika. Njegov goli ponatis bi zaradi gotičnih zapisov nemškega besedja danes, ko gotico obvladajo le še redki, krog uporabnikov samodejno zožil, zato tu njegova sodobna, prijaznejša transliterirana oblika. V času nadomeščanja klasičnih zbirk z elektronskimi, ki omogočajo številne možnosti neprimerno hitrejšega iskanja po slovarjih, pa je prav, da Pleteršnika dobimo tudi v tej sodobni preobleki. Če bomo želeli vedeti, ali je Pleteršnik (že) zabeležil to ali ono besedo, ta ali oni besedni pomen, to ali ono Alasijevo besedo, katere in koliko vzhodnoštajerskih besed že ima ipd., bo od sedaj dalje zadoščalo samo nekaj klikov. V dušo njegovega slovarja bomo lahko prodirali hitreje in še zanesljiveje, kot je bilo to omogočeno generacijam pred nami.

MAKS PLETERŠNIK (1840–1923)

Rodil se je 3. decembra v Pišćeah blizu Brežic. Ljudsko šolo je obiskoval v rojstnem kraju. Enajstleten je postal dijak gimnazije v Celju, ki jo je obiskoval do leta 1859. Po maturi se je vpisal na dunajsko univerzo, kjer je med letoma 1859 in 1863 študiral latinščino, grščino in slovansko jezikoslovje (slednje pri Miklošiču). Kot profesorski pripravnik je služboval v Mariboru, kot profesor v Celju, Gorici in Trstu, od 1871 do upokojitve leta 1900 pa v Ljub-

ljani. Zadnja leta je preživel v Ljubljani. Umrli je 13. septembra 1923 na svojem rojstnem domu v Pišecah, kamor se je preselil leto pred smrtjo. Na farnem pokopališču se je od nje-ga poslovila velika množica ljudi, med njimi tudi številne osebnosti slovenskega kulturnega življenja.

Ob desetletnici njegove smrti je Slovenska matica na pročelje Pleteršnikove rojstne hiše vgradila spominsko ploščo, ob stopetdesetletnici njegovega rojstva pa so mu Pišecani v prostoru med osnovno šolo in kulturnim domom postavili spominski steber s Štovičkovo plaketo Pleteršnika (Toporišič 1998: 176). Leta 1992 je bil ustanovljen Organizacijski in operativni odbor Maks Pleteršnik (Toporišič 1998: 176), ki je v prvih letih najprej poskrbel za obnovo propadajoče Pleteršnikove domačije. Danes so podporniki spoznavanja, preučevanja in ohranjanja Pleteršnikove duhovne in materialne zapuščine združeni v dejavno Društvo Pleteršnikova domačija.

Pleteršnikovo znanstveno delovanje je bilo visoko cenjeno že v času njegovega življenja. Leta 1899 je postal dopisni član Jugoslovanske akademije v Zagrebu. Leta 1922 je bil odlikovan z redom sv. Save 3. stopnje. Ko je bilo 1921 v Ljubljani ustanovljeno Znanstveno društvo za humanistične vede, je bil Maks Pleteršnik – čeprav je bilo to društvo univerzitetnih profesorjev – vanj sprejet kot enakopravni član. 20. aprila 1885 je bil izvoljen za predsednika Slovenske matice, a je to častno in pomembno vlogo odklonil, saj je tedaj že sprejel uredništvo slovensko-nemškega slovarja.

Pleteršnikovo slovaropisno delo

S slovarskim delom se je srečal že v študentskih letih, ko ga je Fran Miklošič pritegnil h korekturi svojega *Lexicona palaeoslovenico-graeco-latinum* (Dunaj 1862–1865), za kar se mu profesor v uvodu tudi zahvaljuje. Sodeloval je pri slovenski izdaji Rožekovega latinsko-nemškega slovarja (I. A. Rožek, *Latinsko-slovenski slovník za tretji in četrti gimnazijski razred*. V Ljubljani 1882. 446 str.).⁵ Kasneje tudi pri pripravi Wiesthalerjevega latinsko-slovenskega slovarja, ki je bil na več kot 3000 straneh za tisk pripravljen že leta 1914, a je bil zaradi izbruha 1. svetovne vojne lahko natisnjen le prvi del *A-facilis*. Slovar ponovno dobivamo v deloma posodobljeni obliki od leta 1993 dalje. Doma in na tujem pa se je Maks Pleteršnik proslavil prav s *Slovensko-nemškim slovarjem I–II*.

Pleteršnik – klasični filolog in slavist

Klasičnega filologa in slavista so v prvih letih po končanem študiju zanimale teme s teh dveh področij, kot kaže njegova leta 1865 v Celju objavljena razprava *Die Vergleiche im Homer und in den serbischen Volksliedern*, ki je bila z naslovom *Prispodobe v Homeru in v srbskih narodnih pesmih* leta 1873 ponatisnjena v mariborski Zori. Leta 1865 je objavil tudi komentirani prevod staroruskega epa *Slovo o polku Igorjevě/Pesem o vojski Igorjevi*, ki je bil 1866. ponatisnjen v celovškem Cvetju iz domačih in tujih logov. Prevedel je dve basni Ivana Andrejeviča Krilova, povesti *Desno oko poveljnikovo*, *Gospoda Thompsona izgubljeni sin* in *Kalifornske povesti* Breta Harta. S poljudnimi članki o antični kulturi, kot so npr. *Odgoja pri starih Grkih* (Zora I, 1872, št. 1–3, 5), *Slike iz starogrškega življenja* (Zora I, 1872, št. 13, 14, 22, 24), *Gledališče pri starih Grkih* (LMS 1872/73, II, 13–18), je bil posrednik tuje kulture slovenskemu izobražencu.

⁵ Prim. poročilo o izidu slovarja v Slovenskem narodu št. 223, 29. septembra 1882, str. 1, 2.

Pleteršnikova skrb za slovenstvo

Skrb za slovensko narodno in jezikovno prihodnost je pesimistično izpovedal v članku *Naša prihodnost* (Slovenski narod 1868, št. 25, 27, 40, 42), kjer rešitev za narodni obstoj Slovencev, da zaradi duševne in gmotne revščine ter politične nemoči ne bi utonili v italijanskem ali nemškem svetu, vidi v povezavi z drugimi slovanskimi narodi “kot jedna slovstvena celota” (Slovenski narod 1868, št. 27) s skupnim jezikom tistega slovanskega “plemena”, ki “je po številu ali omiki najmogočnije in ima že precej razvito slovstvo” (Slovenski narod 1868, št. 27) in spodbuja: “V naših časih narod, kateri neče poginiti, ne pogine. Ko bi vsak Slovenec živo mislil in čutil: ‘Jaz sem Slovenec, jaz sem Slovan, moja narodnost ima toliko pravice obstati in razvijati se, kolikor vsaka druga’ – onda nam se ne bi bilo treba bati narodove smrti” (Slovenski narod 1868, št. 25). Tako proslavansko usmerjen je še v času, ko na področje slovenske zgodovine poseže v članku *Najstarša doba slovenske zgodovine* (Čitalnica III, 1866, 209–218), kjer popisuje “prihod Slovencev in njihovo zgodovino do zmage krščanstva” (Pirjevec 1924: 241). Verjetno je njegov tudi anonimni prispevek *Slovinci pod Karlom Velikim in nasledniki iz njegove rodovine* v Slovenskem narodu leta 1871, je ugotavljal Pirjevec 1924: 241. Za knjigo *Slovanstvo*, ki naj bi imela več delov, a je pri Slovenski matici leta 1874 izšel samo prvi, je napisal sestavka *Slovinci in Hrvati in Srbi* ter narisal narodnostna zemljevida slovenskega in hrvaško-srbskega ter bolgarskega območja. Čez dobra štiri desetletja, potem ko je ob razvoju književnosti med tem tudi sam s *Slovensko-nemškim slovarjem* Slovincem pomagal iz “duhovne revščine”, kot se je izrazil, srečamo Pleteršnika bolj optimističnega, saj se leta 1913, ko odgovarja na anketo o jugoslovanskem vprašanju v Vedi,⁶ izreče proti jezikovnemu južnoslovanskemu združenju v knjižnem jeziku in ugotavlja, da “je naš narod že pokazal, da mu je do neke meje zadostiti kulturnim potrebam”, a je še vedno previden, saj pravi, da “bodočnosti naj bi se pa prepustilo določiti, ali se naj naše zgolj znanstvene in druge strokovne knjige pišejo v hrvatsko-srbskem in slovenskem jeziku ali samo hrvatsko-srbskem” (Veda III, 351).⁷

Pleteršnikovo udejstvovanje pri Slovenski matici

Pri Slovenski matici je bil dejaven že leta 1871, ko je naveden v odseku za izdajanje šolskih knjig. Leta 1872 je omenjen v odseku za izdajanje knjig in v odseku za narodno blago, ki sta bila 1875. združena. Bil je med tistimi, ki so menili, da bi morala biti Slovenska matica predvsem znanstvena institucija, ki naj bi izdajala znanstveni časopis in znanstvene knjige. Zato je Matičino delovanje poskušal pospešiti s predlogom, naj bi se odsek za izdajanje knjig razdelil na pododseke za jezikoslovje, zgodovino in realne predmete, a je bil predlog očitno zavržen, ker v nadaljnjih poročilih o tem predlogu ni nobene sledi več (Pirjevec 1924: 309). Z Božidarjem Raičem si je zaman prizadeval za ustanovitev Matičinega strogo znanstvenega časopisa, ki “bi bil koristen za našo literaturo, ako bi se pečal s slovenskim in slovanskim jezikoslovjem, domačo zgodovino in prirodoslovnimi vedami” (Pirjevec 1924: 309). Več uspeha je imel Pleteršnik s predlogom z dne 10. junija 1876, v katerem je na seji odseka za izdajanje knjig predlagal akcijo, da naj bi izobraženi domoljubi

⁶ Članek nosi naslov *Odgovori na “Vedino” anketo o jugoslovanskem vprašanju* – Veda III, 1913.

⁷ Iz ocen o ogroženosti slovenskega naroda in jezika porojeno vprašanje, ali naj Slovenci svoj jezik obdržijo ali pa ga zamenjamo s kako umetno tvorbo ali kakim drugim “močnejšim” slovanskim jezikom, ki se bolj ali manj izostreno kot stalnica pojavlja od Vodnikovega časa dalje, je Pirjevec 1924: 305, upravičeno označil kot problem, “ki se v tej ostri formulaciji ni mogel menda roditi pri nobenem drugem narodu nego samo pri Slovincih”. Podobno reševanje narodnostnega problema je znano tudi pri Rusinih v ogrski t. i. Podkarpatski Rusiji.

vsak v svojem kraju s pomočjo vprašalnih pol začeli nabirati domača krajevna imena,⁸ ki naj bi jih Matica uredila in izdala. Pleteršnikov predlog je bil soglasno sprejet, akcija je s prekinitvami potekala več let, a načrtovane publikacije Matica ni nikoli izdala.⁹

SLOVAROPISNI NAČRT SLOVENSKEGA DRUŠTVA

Ko je bilo aprila leta 1848 ustanovljeno Slovensko društvo v Ljubljani, ki ga je od 6. junija vodil Janez Bleiweis, in je na seji 8. junija sklenilo, da je njegova prva naloga "naprava slovenskega besednika", ki naj bo "mali, pa kolikor je moč popolni besednjak v dveh delih (slovensko-nemški in nemško-slovenski)" (Novice 1848, 110, 133), je ponovno oživelu prizadevanje, ki sta ga pred tem v 18. stoletju poskušala udejanjiti že Blaž Kumerdej in Valentin Vodnik s svojima v rokopisu ostalima nemško-slovenskima slovarjema, hkrati pa je pritrnilo Oroslavu Cafu, da je pobuda, ki jo je dve leti pred tem podal v Novicah (Caf 1846), utemeljena in upravičena. Ko se je društvo obrnilo na vse Slovence, ki imajo gradivo za silno potrebni slovar, naj mu ga prepustijo, je Metelko izročil Vodnikov rokopisni slovar, ki ga je z Ravnikarjem hranil po pesnikovi smrti leta 1819, Ravnikar in Caf pa svoje gradivo.¹⁰

Cigaletov nemško-slovenski slovar – uresničitev prvega dela slovaropisnega načrta

Dela za nemško-slovenski slovar so v odboru uspešno napredovala. Naklonjenost slovarju je leta 1850 izkazal sam ljubljanski škof Anton Alojzij Wolf, ko je za pomoč pri izdelovanju slovarja ponudil bogoslovce. Čeprav so Novice l. 1851 poročale, da se slovar "dan na dan pridno izdeluje in bo še pred veliko nočjo iz prvih rok izdelan", je bil rokopis v prvi pregled predan tedaj priznanim najboljšim poznavalcem slovenščine¹¹ šele naslednje leto, ko je bilo Slovensko društvo že ukinjeno. Ker je v novih razmerah grozilo, da bo slovar ostal nedokončan, je 28. decembra 1853 J. Bleiweis s prefinjeno potezo za mecensko podporo slovaropisnemu načrtu navdušil škofa A. A. Wolfa in Novice so takoj po novem letu 1854 poročale, "da je obljubil škof pripomoči, da pride toliko zaželjeni slovenski besednjak Vodnikov na dan." Vodnik je bil namreč Wolfov učitelj in ko je Bleiweis ob novoletnem obisku škofu izročil *Koledarček Slovenski*, ki je bil opremljen z Vodnikovo sliko, je v njem vzbudil lepe spomine na učitelja in na njegov nikoli izšli slovar. Bleiweis je ob tem omenil finančne težave, ki so ukinile Slovensko društvo in tako resno ogrozile uresničitev slovaropisnega načrta. Mecen bi vse težave rešil, je še dodal. Zadel je žebljico na glavico. Škof Wolf se je zavezal mecenovati celotnemu slovaropisnemu načrtu, četudi bo uresničen šele po njegovi smrti. V 26. členu nemško pisane oporoke je dne 17. avgusta 1858 zapisal: "Menil sem, da moram svoje rojake, ki že željno pričakujejo nemško-slovenski in slovensko-nemški slovar, razveseliti s tem, da sem prevzel stroške za izdajo ... Če bi pa umrl, preden bo dovršen tisk

⁸ O tem je Slovenski narod na 3. strani poročal 23. junija 1876 takole: "Po gosp. prof. Pleteršnikovem nasvetu, da bi se po slovenskem nabirala krajna imena za popolni "geografični imenik", določi se, naj se odbor Matičin o tej zadevi obrne do izobraženih domoljubov po deželi s prošnjo, naj bi vsak v svojem kraju nabiral domača krajna imena (imena vasí, rék, gorá, hribov itd.)."

⁹ O akciji in Pleteršnikovi zbirki zemljepisnih imen – hrani jo Etimološko-onomastična sekcija Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU v Ljubljani – podrobno Šivic-Dular 1989 in 2004.

¹⁰ Iz Cafovega pisma Bleiweisu l. 1861 izvemo, da je Muršec njegovo zbirko označil: "Die Sammlung ist zwar gut, aber confus." (Štrekelj 1900: 201)

¹¹ Cigale 1860: VII, navaja, da so bili to M. Slomšek, M. Vertovc, G. Grabrijan, J. Burger, B. Potočnik, J. Zalokar, M. Ravnikar, L. Pintar, L. Jeran, M. Majar in G. Kobe.

obeh delov, katerih dežela tako zelo želi, tedaj nalagam svojemu dediču, Alojzijevišču, da plača vse stroške, ki so potrebni za dovršitev tega dela.”¹²

Wolfova slovarja

Z Wolfovo obljubo v oporoki so bile rešene finančne težave glede izdaje obeh delov slovaropisnega načrta in prvi del je bil, potem ko je uredništvo nemško-slovenskega slovarja na začetku leta 1854 prevzel Matija Cigale (Pirjevec 1924: 363),¹³ uresničen leta 1860, ko je na 2012 straneh izšel *Deutsch-slovenisches Wörterbuch* v dveh delih. Hvaležnost za plemenito dejanje je bila škofu Wolfu trajno izkazana z napisom *Wolfov* na hrbtu slovarja in mnogo kasneje tudi slovensko-nemškega dela. Škofova vloga je bil pri obeh slovarjih izpostavljena tudi na notranjih naslovnica. Cigaletov nemško-slovenski slovar se zato še danes pogosto imenuje tudi *Wolfov nemško-slovenski slovar*, *Pleteršnikov pa Wolfov slovensko-nemški slovar*.

Pleteršnikov Slovensko-nemški slovar – uresničitev drugega dela slovaropisnega načrta

Uresničitev drugega dela načrta Slovenskega društva je bila precej manj premočrtna in zato dolgotrajna, zaznamovana z vprašanjem, kako naj bo slovar urejen, z večkratno zamjenjavo urednika/-ov in celo z radikalnim predlogom, naj bi se njegov izid preložil. Predlog so Novice 7. januarja 1863 na strani 8 odločno zavrnilo.

Janez Zalokar je v Ljubljani že več let pripravljal slovensko-nemški slovar, v katerem je besedje razporejal po besednih družinah, in škof Wolf je želel, da naj bi rokopis pregledala Fran Miklošič in Matej Cigale (Novice 1859, 24. avgusta, str. 268). Ko je Ljubljano poleti 1859. obiskal Fran Miklošič, sta na posvetu, ki je bil za to priložnost organiziran na temo slovaropisnega načrta, urejenost po besednih družinah odsvetovala oba, tako Miklošič kot Cigale, češ da se takih slovarjev ne izdeluje več, Miklošič pa je celo obljubil, da bi, v kolikor bi bil Zalokar po besednih družinah urejeni slovar pripravljen preurediti v navadni abecedni red, predal svoj rokopis slovensko-nemškega slovarja. Zalokar je še naprej branil svoje stališče (Zalokar 1859). Javnost pa je brezpogojno upoštevala Miklošičev in Cigaletov nasvet in Matevž Ravnikar alias Poženčan je v odgovor Zalokarju zapisal: “Etimologična kakor tudi družinstvena osnova je li za učene preiskovavce, kateri že jezik dobro umejo, in teh je malo; drugi pa potrebujemo slovarja, kateri nam besede po abecednem redu preštevata, ker so te nam samim Slovencem več ali manj neznane in jih bomo po tem redu najprej in najlažje najdlji. Ravno tako in pa še bolj je osnova po abecednem redu za tujce, kateri si želé s slovarjem pri učenju našega jezika pomagati ... Mnenje gosp. dr. Miklošiča in gosp. Cigaleta v obziru slovarjeve osnove ni zaničevati, in še celó dolžnost je ju poslušati, kjer je to naročil rajniki prečastiti gospod mecen.” (Ravnikar 1859: 320)

¹² A. A. Wolf je umrl 7. 2. 1859 v Ljubljani.

¹³ Cigale je uredništvo nemško-slovenskega dela slovarja prevzel med 28. januarjem in 15. februarjem, kot je mogoče sklepati iz dveh člankov v Novicah. Anonimni članek *O zadevah slovenskega besednjaka* z dne 28. januarja 1854 vsebuje urednikovo (Bleiweisovo) pojasnilo, da “se ravno sedaj obravnujejo zadeve, ki tičejo naj poglavniši reč, namreč vredništvo besednjaka, ne moremo poprek nič povedati, dokler ne bo vse gotovo in poterjeno od presvitlega gg. knezoškofa.” V članku *Prošnija zastran slovenskega besednjaka* z dne 15. februarja pa Bleiweis že zapiše, da naj se besede za slovar “pošlje ali meni ali naravnost gosp. vredniku na Dunaj (pod napisom: – – Hr. Matthäus Cigale, k. k. Ministerial-Concipient und Redacteur des slovenischen Theiles des k. k. Reichsgesetzblattes in Wien. Abzugeben im Bureau des Reichsgesetzblattes)”.

Leta 1861 se je Oroslav Caf v pismu Bleiweisu ponudil, da je pripravljen lotiti se izdelave slovensko-nemškega slovarja, saj ima zanj po 25-letnem delu nabranega že precej gradiva, tako da bi bil v dveh do treh letih nared (Štrekelj 1900: 198–202).¹⁴ Ponudba ni bila odmevna (Pirjevec 1924: 364 z op. 60). Na zapuščinski razpravi po pokojnem škofu Wolfu dne 4. decembra 1865 je Bleiweis poročal, da so rokopisi za slovar že pridobljeni in da je škof Jernej Vidmar že imenoval odbor za ureditev slovarja (Vošnjak 1893: 235; Pirjevec 1924: 364), vanj pa so bili imenovani Josip Marn, Andrej Zamejc in Luka Jeran (Pirjevec 1924: 364).

Ko je leta 1860 izšel Cigaletov nemško-slovenski slovar, je v poročilu, objavljenem v *Blätter aus Krain*, Fran Levstik razložil tudi svoje poglede na slovensko-nemški slovar, ki da zahteva še mnogo dela (Pirjevec 1924: 364). Ko so bili pet let kasneje za njegove urednike imenovani Marn, Zamejc in Jeran, je Levstik o njih odkrito podvomil, češ “da pod tem uredništvom slovar ne bo tak, kakršen bi mogel in moral biti” (Pirjevec 1924: 364 s.). Leta 1866 je bilo novemu uredniku Levstiku (Pirjevec 1924: 365) izročeno gradivo za slovar, ki je, kot je 12. junija 1868 poročal škof Vidmar, vsebovalo:

a) Zalokarjev rokopis na 1100 polah, ki je bil za 2000 goldinarjev odkupljen z Wolfovo zapuščino, Zalokarju pa je bilo iz istih sredstev obljubljeno dosmrtno plačilo po 200 goldinarjev letno;

b) obsežno Cafovo zbirko “več zabojev drobnih listkov, na katerih so bile posamezne besede z razlago in citati” (Pleteršnik 1894–1895: I, I);

c) Miklošičev rokopis v 4 velikih zvezkih na 287 polah;

č) zbirko abecedno urejenih besed gospoda Kočevarja;¹⁵

d) rokopis slovarja neznanega avtorja (Vošnjak 1893: 245 s.).¹⁶

Levstik se je izdelave slovarja lotil temeljito in za razmere, ko je javnost malodane vsakodnevno spraševala po njegovem izidu, preveč širokopotezno.¹⁷ Bojazen, da bi se izid slovarja pomaknil v daljnjo prihodnost, je bila zadosten razlog,¹⁸ da je bilo Levstikovo delo za slovar ocenjeno kot prepočasno, češ da po triletnem delu ni bila dovršena niti ena tiskana pola, porabljenega pa ogromno denarja, in škof Vidmar je v decembru leta 1868 (Žigon 1919: 711) razpustil slovarski odbor s predsednikom Janezom Pogačarjem na čelu, Levstiku vzel uredništvo in ustavil vsa plačila. O tem mračnem dogodku je 6. februarja 1869 poročal Slovenski narod (Žigon 1919: 705), Levstik pa je v pismu Stritarju z dne 28. decembra 1869 zapisal: “Mučil sem se, kakor konj, plačan kakor človek, ki na Dunaju po cesti konjski gnój pobíra; vendar sem hotel prebiti, ker mi je bilo do tega, da bi delo dovršil, kar bi se pred 5–6 leti ne bilo moglo zgoditi. Kakšen bode zdaj slovár, to bog védi.” (Žigon 1919: 712)

Delo za slovar je mirovalo, dokler se ni kranjsko deželno sodišče 31. marca 1874 obrnilo na deželni odbor z vprašanjem, kako se Wolfova oporoka izvršuje glede slovarja. Deželni glavar Kaltenecker je 16. julija istega leta zato sklical sestanek, na katerega so bili vabljeni deželni odborniki Bleiweis, Costa, Dežman, Murnik, škof Vidmar, stolni predstojnik Pogačar, kanonik Kramar, Razlag, Zarnik, Svetec, Marn, Šolar, Vavru, Pleteršnik, Žakelj,

¹⁴ Cafovo pismo Bleiweisu je objavljeno v navedenem Štrekljevem delu.

¹⁵ K temu prim. Pleteršnikovo pripombo v *Pripomnjah*, da “se ne ve, kaj se je zgodilo z ‘zbirko besedi v abecednem redu, poslano po gosp. Kočevarju’” (Pleteršnik 1894–1895: I, V op. 1).

¹⁶ Tako Vošnjak 1893. Iz originalnega nemškega poročila, ki je bilo objavljeno v Žigon 1919: 710 s., pa vzemo, da je Levstik Zalokarjevo zbirko označil kot precej nekritično, ki je v večji meri neuporabna, da je bilo Cafovo gradivo nealfabetirano, da bi Miklošičeva zbirka potrebovala kritični pretres, da je abecedna zbirka Kočevarja iz Celja nekritična in polna izmišljotin.

¹⁷ Levstik je svoj pretirano etimološko koncipirani slovar ponazoril z nekaj primeri, ki jih je objavil v *Novicah* (Levstik 1866).

¹⁸ Žigon 1919: 706 s., piše, da je bila Levstikova odstavitev z mesta urednika slovensko-nemškega slovarja tudi (ali predvsem) političnega značaja.

Tušek, Kozler, Poklukar in Kermavner. Bleiweis, ki se tako kot škof Vidmar, Pogačar, Kramar in Svetec sestanka ni udeležil, je v dopisu izpostavil, "da manjka resna volja izpolniti oporoko preblagega knezoškofa Wolfa" in da naj slovar "vstreza dejanskim potrebščinam šol, uradnikov, in sicer javnega življenja" (Vošnjak 1893: 237, 303). Stroški za urednikovanje in tisk slovarja da so narasli že na 17000 goldinarjev, da Miklošič ali Caf ali Krek ali Levstik, ki bi bili edini lahko izdelali slovar, naloge niso pripravljene sprejeti, zato sta bila na sestanku za uredniška kandidata omenjena I. Navratil in J. Pajk, kateremu so bili bolj naklonjeni (Vošnjak 1893: 303 s.). Kot poroča Pleteršnik 1894–1895: I, IV, je Pajk do leta 1875 izdelal celo črke A–Č.

Ko je bil leta 1875 za škofa imenovan Pogačar, se je ta, verjetno sledeč Zarnikovemu¹⁹ predlogu s sestanka l. 1874, spomnil na Levstika in mu urednikovanje slovarja ponovno ponudil. Levstik se je dela lotil z vnemo in znano temeljitostjo, a je zaradi nesoglasja s škofom z delom prekinil (Vošnjak 1893: 305).²⁰

Delo za slovar je zopet mirovalo, zato se je avgusta leta 1880 na pobudo filologov somišljenikov J. Vošnjak obrnil na škofa Pogačarja, da bi poskrbel za slovar. Vesel pobude je škof obljubil sklicati sestanek, še prej pa je po škofovskem kaplanu A. Koblarju naročil, naj povpraša Pleteršnika, ali bi bil pripravljen prevzeti uredništvo slovarja, in Pleteršnik je pod pogojem, da mu bodo pomagali drugi filologi, ponudbo sprejel (Vošnjak 1893: 305). Na posvetu 4. oktobra 1880, h kateremu je bil povabljen tudi Levstik, a se ga ni udeležil, so prisotni škof Pogačar, škofovski kaplan Koblar, univerzitetni profesor Krek iz Gradca in ljubljanski gimnazijski profesorji Vošnjak, Pleteršnik, Levec, Zupan, Kermavner, Vodušek in Wiesthaler ugotovili, da se iz obstoječega gradiva ne da narediti znanstveno urejenega, historičnega slovarja, in sklenili, da je Slovencem nujno "treba bolj praktičnega in ne takó obširnega slovarja" ter ustanovili odbor za pripravo slovarja, katerega člani so bili poleg Koblarja vsi vabljeni profesorji, za njegovega podpredsednika je bil imenovan Pleteršnik (Vošnjak 1893: 305 s.), za predsednika pa Krek (Pleteršnik 1894–1895: I, IV). O delu odbora in gradivu ter svojem delu za slovar piše Pleteršnik v predgovoru *Slovensko-nemškega slovarja*, zato naj tu le še omenim, da je škof Pogačar urejanje slovarja po prvih treh letih skupinskega urejanja zaradi prezaposlenosti odbornikov in v skrbi, da zaradi številnih urednikov slovar ne bi bil enoten, z dekretom dne 22. februarja 1883 predal Maksu Pleteršniku, ki je rokopis izgotovil kmalu, saj so se leta 1892 že začele priprave za tisk (Pleteršnik 1894–1895: I, V) in prvi snopič pričakovanega slovarja je luč sveta zagledal tik pred novim letom 1893. Drugi del slovaropisnega načrta Slovenskega društva pa je bil po 47-letnih peripetijah dokončno uresničen v letu 1895, ko je izšel zadnji, triindvajseti snopič.²¹ Bleiweis, Zalokar, Miklošič, Caf in Levstik ga niso dočakali.

PLETERŠNIKOV SLOVENSKO-NEMŠKI SLOVAR – TEZAVER ZA VEČNO?

Po Pohlinovem *Besedishu* (1781), Jarnikovem *Etymologikonu* (1832), Murkovem slovarju (1833) in Janežičevima slovarjema (1851, 1893) je bil Pleteršnikov najobsežnejši dvojezični

¹⁹ Zarnik se je pri tem skliceval na svoje somišljenike Vošnjaka, Jurčiča, Celestino, Šukljeta in Levca.

²⁰ O tem delu slovarjeve zgodovine prim. še Žigon 1919: 714, in Pirjevec 1924: 366 z op. 68.

²¹ V zvezi s tem se zdi pomembno priznanje Pleteršniku, ki ga je podal Žigon: "In takó je delo zastalo za svojih petnajst let, dokler ga ni vzel l. 1883 v rokó – Pleteršnik, ki ga je poslej izdeloval v lepem miru – saj Bleiweisa takrat ni bilo več – svojih devet let, da so mogli lepó natihoma pričeti s tiskom koncem l. 1892. Dobili smo takó Slovenci 25 let po Levstikovi katastrofi – modern slovar, kar bi iz Bleiweisove naglice nastali, a tudi iz Levstikovih načél vzrastli slovar ne bil nikoli! Zastarelo bi bilo dandanes tudi to delo, kakor dandanes vse, – kar je poglalo in vzrastlo iz Bleiweisovega mrtvega duhá." (Žigon 1919: 714)

slovar s slovenščino kot izhodiščnim jezikom svoje dobe in sploh prvi slovar s tonemsko prikazanim besedjem. S 102.522 gesli v slovarskem delu (brez dodatkov) še danes, ko imamo *Slovar slovenskega knjižnega jezika* s 93.142 gesli, tega primata ni izgubil in še vedno ohranja poslanstvo, ki so mu ga pripisali ob izidu: "Veselimo se, da smo bodočim vekom rešili svojo najodličnejšo svetinjo: svoj jezik, kateri je v "Wolfovem slovarju" za vselej ohranjen pogina in utona v časovnih valovih." (Pajk 1895: 1) Podrobna preučevanja zlasti v zadnjem desetletju prejšnjega stoletja so le potrdila, da njegova praktična in znanstvena uporabnost, ki so mu jo domači in tuji avtorji priznavali ob izidu,²² z leti ni zbledela²³ in da zanj še vedno velja stara oznaka: "Citāti so kratki, tolmačenje kratko, primerjanje besed nikjer ne preseza mej, red pomenov je prikladen, sploh vse kratko in gladko, in tudi vse dosledno, kolikor se je dalo. Jedna največjih prednostij tega slovarja so viri, iz kojih je vzeta beseda." (Pajk 1895). Slovar je že ob izhajanju vzpodbudil živahno zanimanje za zbiranje naše leksike²⁴ in še danes najprej pogledamo vanj, ko naletimo na manj znano besedo.

Slovarsko gradivo, ki je bilo za obdobje med 15. stoletjem in letom 1893²⁵ iz tiskov zbrano pretežno paberkovalno, nam še vedno služi kot tezaver – slovar knjižnega, narečnega in historičnega besedja z avtorskimi in zemljepisnimi oznakami in podatki o izvoru. Je edini vseslovenski slovar, v katerem je besedje predstavljeno celostno: pomensko, slovnično, naglasno, normativno, frazeološko, terminološko, časovno, prostorsko, avtorsko in etimološko. Ta bogata sporočilnost mu ob obsegu zagotavlja, da ostaja najpomembnejši referenčni slovar za slovenščino doma in v tujini. Skoraj stoletje je bil edini temeljni vir pri tonemskih vprašanih slovenskega jezika, vsestranska podlaga *Slovarju slovenskega knjižnega jezika*, prek njega sodobnemu *Slovenskemu pravopisu*, pomemben vir besedja *Etimološkemu slovarju slovenskega jezika* in drugim slovanskim etimološkim slovarjem ...

Slovar nikakor ni le to, kar nakazuje njegov naslov. Metajezik v njem ni le nemščina. Ob latinskih slovničnih in drugih kvalifikatorjih razlagalno vlogo besedja in dobršni meri opravlja slovenščina. V dobri desetini gesel pa je metajezik – če ne upoštevam slovničnih kvalifikatorjev – sploh samo slovenščina.²⁶ V njem zlahka prepoznamo zametke enojezičnega razlagalnega slovarja, ki smo ga resda dobili šele čez štirideset let z Glonarjevim *Slovarjem slovenskega jezika* (Orel 1998), ki pa si oznake tezaver ne zasluži.

Pleteršnikovo dopolnjevanje lastnega slovarja

Ko je od decembra leta 1892 dalje slovar začel izhajati po snopičih, Pleteršnik s slovaropisnim delom zanj ni zaključil, ampak je v svoj interfolirani izvod²⁷ – danes ga hrani

²² Prim. Oblakovo recenzijo prvega in drugega snopiča slovarja v časopisu *Archiv für slavische Philologie* (Oblak 1893) in monografsko recenzijo Ljapunova 1902, v kateri je zaradi tonemske onaglašenosti zlasti izpostavljena znanstvena vrednost slovarja za slovanske akcentološke raziskave.

²³ Naj opozorim predvsem na *Zbornik Slavističnega društva Slovenije 5. Maks Pleteršnik*. Zborovanje slavistov Krško in Pišce 1994. Ur. F. Novak. Ljubljana 1997; *Pleteršnikov Slovensko-nemški slovar*. Zbornik s simpozija '96 v Pišecah. Ur. J. Toporišič. Novo mesto 1998; *Simpozij slovenska lastnoimenskost*. Zbornik s simpozija '99 v Pišecah. Ur. J. Toporišič. Novo mesto 2001; *Besedoslovne lastnosti slovenskega jezika*. Slovenska zemljepisna imena. Ur. M. Jesenšek. Maribor 2004.

²⁴ Valjavec je v trinajstem letniku Ljubljanskega zvona objavil vrsto dodatkov k prvima dvema snopičema (Valjavec 1893 in 1893a) in z dopolnjevanjem Pleteršnikovega slovarja nadaljeval v naslednjih letnikih. Kenda se je v svojem rokopisnem slovarju s Tolminksega opiral na Pleteršnikov slovar (Kenda 1926). Zbiranje slovarskega gradiva je vzpodbujal sam Pleteršnik takoj, ko je prevzel uredništvo slovarja (Pleteršnik 1884).

²⁵ V 15. stoletje segajo nekateri rokopisni viri, pretežno navajani po Oblaku in Miklošiču, najmlajši tiskani vir pa je Janežičev slovensko-nemški slovar iz leta 1893 v Hubadovi priredbi.

²⁶ Gesel brez nemščine kot metajezika je v slovarju 16.958, med njimi npr. **golačina, gomast, gorjačar, greziti se**.

²⁷ O interfoliranem izvodu Glonar 1924 in Keber 1998.

Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani pod signaturo R II 43384 – marljivo, še med izhajanjem slovarja sproti beležil popravke in dodatke. Ta izvod z novimi pomeni k iztočnicam, dodatnimi besedami in viri ter zgledi iz tiskov pred in po izidu slovarja in ustnih virov namreč vsebuje tudi nekatere popravke in dodatke, ki so bili že natisnjeni v razdelku *Dodatki in popravki* zadnjega, triindvajsetega snopiča. Vanj je Pleteršnik že zapisal, da je npr. k razdelku Kratice potrebno dodati okrajšavo *stil.*, da se sedanjik glagola *apnáriti* pravilno glasi s cirkumflektiranim *a* in ne z akutiranim ipd. Da med okrajšavami manjkata razlagi za *dual.* in *coll.*, je očitno spoznal prepozno, ko je bil slovar že dotiskan. Nasploh je Pleteršnikovo zavzetost za čim bolj popoln slovar mogoče razbrati tudi iz osrednjega slovarskega dela, saj je vanj vključil tudi Štrekljevo besedje iz prispevka *Iz besednega zaklada narodovega*, ki je v Letopisu Matice slovenske izšel v istem času kot prvi snopič slovarja.²⁸ Njegov močno popisan interfolirani izvod navdušuje in navdaja z željo in upanjem, da bi bili popravki in dopolnila skupaj z “dopolnjenimi Pleteršniki” drugih avtorjev, med njimi naj izpostavim Breznikovega in Koštiálovega, kritično pregledani in upoštevani pri izdelavi prepotrebne sodobne tezavra slovenskega jezika, na katerega je verjetno mislil Fran Ramovš, ko je leta 1946 govoril o novem Pleteršniku, ki naj bi bil predelan in dopolnjen z novim gradivom, zajetim iz slovenskih knjig, revij in časopisov od l. 1890 dalje (Ramovš 1997: 666). Dokler pa volje in pogojev za zlitje Pleteršnikovega slovarja in njegovih dopolnil skupaj z drugimi slovenskimi sodobnimi, historičnimi in narečnimi viri v sodobni tezaver slovenskega jezika ni, je prav, da slovar ohranjamo med nami.

TRANSLITERIRANI PLETERŠNIKOV SLOVAR

Od Pleteršnikovega originala do elektronske zbirke

Želja, da bi po Pleteršnikovem slovarju lahko brskali tudi na sodoben način, se je porodila v zadnjem desetletju prejšnjega stoletja, ko smo tudi na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša začeli spoznavati prednosti elektronskih zbirk. Ne le v Etimološko-onomastični sekciji, kjer je ta ideja vzknila morda najprej, ampak v vseh inštitutskih sekcijah je Pleteršnikov slovar še vedno alfa in omega našega besedja, zato želja po digitalizaciji slovarja ni zamrla niti, ko smo ugotovili, da je zaradi zahtevnega besedila v dveh različnih pisavah, ki je povrh stavljeno še ročno, ne bi bilo možno izvesti strojno in torej tudi ne stoodstotno.

Začetek digitalizacije Pleteršnikovega slovarja sega v zadnje mesece leta 2001, ko je sodelavka Etimološko-onomastične sekcije Helena Jazbec začela Pleteršnikov slovar po kratkih ustnih navodilih Marka Snoja ročno vnašati v za to prirejeno masko. Delo je ob drugih njenih delovnih nalogah napredovalo zdržema, čeprav zaradi duhomornosti in obsežnosti ni navdajalo z optimizmom niti nje niti mene, ki sem jo lahko le bodrila. Ko je bila digitalizacija Pleteršnikovega slovarja opravljena skoraj do polovice, je kolegica Helena Jazbec v letu 2004 opozorila na nov program za optično prepoznavanje znakov ABBYY FineReader 7.0 Professional, ki je bil sposoben dovolj uspešno prepoznati gotične zapise in diakritična znamenja. Obstajala je možnost, da bi digitalizacijo slovarja vsaj deloma lahko opravili strojno! Vsaj deloma brez odločilnega subjektivnega faktorja in vsaj deloma hitreje. Ker program vseh Pleteršnikovih znakov še vedno ni prepoznal, je Helena Jazbec organizirala izdelavo programa *Pletko*, s katerim se je besedilo še bolj približalo originalu, tako

²⁸ V prvi snopič je Pleteršnik že vključil besedo **blagovica** “edina hči v hiši, ki bo za roditelji dobila vso imovino” iz Štreklja 1892: 5. Štrekljev prispevek skoraj v celoti temelji na gradivu, ki ga je zbral učitelj Josip Kenda s Temljjin (Kenda 1926).

da je ročnega vnosa ostalo precej manj. Program je tudi razbil gesla po poljih, označil posevni tisk, sestavil deljene besede itd. Digitalizacija Pleteršnikovega slovarja je zato napredovala bistveno hitreje tudi ob pomoči študentov Oddelka za primerjalno in splošno jezikoslovje ljubljanske Filozofske fakultete Urške Plemenič, Špelce Trček in Andreja Perdiha. Sredi julija leta 2005 je bila digitalizacija Pleteršnikovega slovarja dokončana.

S Heleno Jazbec sva takoj začeli s korekturo tistih napak vnosa, ki jih je bilo mogoče sistemsko prepoznati. Med novembrom 2005 in 15. januarjem 2006 sta bili ob nadaljevanju odpravljanja sistemskih napak opravljeni še korekturni branji celotnega Pleteršnikovega besedila na papirju. To obsežno in naporno branje je opravilo 29 inštitutskih kolegic in kolegov: Kozma Ahačič, Martin Ahlin, Ljudmila Bokal, Marija Djurović, Tanja Fajfar, Alenka Gložančev, Marjeta Humar, Tjaša Jakop, Helena Jazbec, Marjeta Kambič, Simona Klemenčič, Polona Kostanjevec, Borislava Košmrlj - Levačič, Branka Lazar, Andreja Legan Ravnikar, Majda Merše, Jakob Müller, Jožica Narat, Vlado Nartnik, France Novak, Zvonka Praznik, Francka Premk, Jerica Snoj, Ivanka Šircelj - Žnidaršič, Cvetana Tavzes, Silvo Torkar, Peter Weiss, Danila Zuljan Kumar in Mojca Žagar. Ker smo vsi vendarle samo ljudje z vrlinami in šibkostmi, ne morem zagotoviti, da napak vnosa nismo spregledali, prepričana pa sem, da smo se vsi – sama sem opravila računalniški vnos popravkov – po najboljših močeh trudili, da bi jih, če že ne nič, ostalo vsaj čim manj. Konec januarja 2006 je bila elektronska zbirka nared za pretvorbo v izmenjalni spletni format. To delo je opravil Primož Jakopin, ki mi je od julija dalje tudi pomagal pri obvladovanju in preverjanju 12 MB obsegajoče datoteke. Zadnje korekture smo opravili Helena Jazbec, Silvo Torkar in jaz.

Transliterirana izdaja Pleteršnikovega slovarja in original

Da tudi *Slovensko-nemški slovar* tako kot vsak obsežnejši izdelek ne more biti brez spodrseljavev, se je Pleteršnik nedvomno zavedal. Nekatere od njih je lahko še sam odpravil med izhajanjem slovarja po snopičih.²⁹ Tako je npr. v dvanajstem snopiču, kjer sta bila objavljena razdelka *Pripomnje* in *Kratice*, v slednjem lahko še dodal okrajšavo *F. za Fauna*, ki je med Freyerjevima viroma manjkala na platnicah vseh prej izšlih snopičev. Večje število spodrseljavev je popravil v razdelku *Dodatki in popravki triindvajsetega snopiča*. Tiste, ki jih je opazil, ko je bil slovar dotiskan, je lahko zabeležil v svoj interfolirani izvod.

Ko sem se morala julija lani po sistemskem pregledu digitaliziranega Pleteršnikovega slovarja odločiti, kaj storiti s številnimi spodrseljaji, ki jih je pregledovanje hitro navrglo, sem tudi zaradi načrtovane elektronske izdaje slovarja, ki sistemskih nedoslednosti ne prenaša enako dobro kot papir, presodila, da bi bilo Pleteršnikovo originalno besedilo vendarle dobro popraviti. *Napake iz originala sem vedno popravila v duhu zapisanih ali prepoznanih Pleteršnikovih načel*. To pomeni, da sem konkretni izstopajoči primer uskladila glede na večinsko stanje vsebinsko enakih primerov v originalu.

Če se je Pleteršnik v razdelku *Kratice* odločil, da bo npr. *Vrtovčeva Vinoreja* v slovarskem delu navajana z *Vrtov. (Vin.)*, sem variantni primer *Vrtovec (Vin.)* v geslih **belina**, **berzamin**, **bilfa** in **bilfica** popravila = uskladila z omenjenim Pleteršnikovim pravilom. Različne pomene slovarske iztočnice je Pleteršnik označeval s številčenjem in jih od hierarhično višjih ločil s podpičjem, če se prejšnje besedilo ni zaključevalo s končnim ločilom, in pomišljajem. Izstopajoče primere sem uskladila v duhu prepoznanega pravila. Tako sem npr. v geslu **babica** med šesti in sedmi pomen dodala manjkajoči pomišljaj, v geslu **drevesce** pa Pleteršnikovo dvopičje pred pomišljajem in 2) spremenila v podpičje. Če se je Pleterš-

²⁹ Podatke, kako so snopiči izgledali, sem črpala iz prvega, osmega, dvanajstega in triindvajsetega snopiča, ki jih še nesignirane hrani Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU v Ljubljani.

nik npr. pri številčenju pomenov zmotil ali nanj pozabil, sem opaženo popravila le, če je bila napaka iz sobesedila enoznačno prepoznavna. Tako sem npr. v geslu **bežati** dodala 2), v geslu **doteči** med 2) in 4) dodala 3), v geslu **brenkljati** pa zaporedje 2) ... 2) spremenila v ustrezno 2) ... 3). Če je Pleteršnik z vrstilnim števnikom pred iztočnico pokazal na obstoj homonima, ki ga potem ni navedel, iz drugih gesel pa je bilo razvidno, da iztočnica nima homonima, sem štetje odstranila. Med take primere sodi **habniti**, ki je v geslu **həbniti** kot kazalka zapisana brez 1. Pod črko S se v originalu pojavlja iztočnica **kazən**, ki bi se glede na ponazoritveno besedilo v geslu morala pravilno glasiti **skazən**, v geslu **precefrati** se zapis *einwal* pravilno glasi *einmal*, v geslu **hrast** je namesto *schagen* pravilno *schlagen*, v geslu **martolos** je *Slaveuhändler* napačno za *Sclavenhändler*, v geslu **ljubljenje** *Lieben* pravilno za *Liebeu* itd. Če je Pleteršnik okrajšavo v slovarskem delu pozabil izpostaviti v razdelku *Kratice* in je ni dodal niti v razdelku *Dodatki in popravki*, v slovarskem delu pa se je pojavljala variantno okrajšana, sem dala prednost pogostejše rabljeni. Tako sem npr. redkejši okrajšavi *comp.* oz. *poseb.* ob bolj pogosti *compar.* oz. *pos.* nadomestila s slednjima. Tako okrajšavo pa sem med oglatima oklepajema dodala v razdelek *Kratice*. Tudi vse druge pri tej izdaji dodane okrajšave so v tem razdelku slovarja navedene med oglatima oklepajema. Opisanih popravkov v duhu Pleteršnikovih načel je bilo v tej izdaji opravljenih precej.

Drugače kot Pleteršnik sem se odločila v primeru *Valj. (Rad.)*, ki je zapovedan v *Kratich*, a se v slovarskem delu pojavljala bolj ustrežna predstavitev *Valj. (Rad.)*. Tu sem pri usklajevanju dala prednost slednji različici.

Težje se je bilo za popravke odločiti v primerih, ko Pleteršnikov original ni nudil nobene opore. Original je bil v takih primerih popravljen le, če je domnevano napako potrdil vir, ki je bil v konkretnem geslu navajan. Tako se je *mlājsina* v geslu **mlajšina** popravila v *mlājsina* na podlagi Murkovega slovarja, v geslu **potirki** so bile *Ponikve (Št.)-Erj. (Torb.)* popravljene v *Ponikve na Št. Vidski gori-Erj. (Torb.)* na podlagi Erjavčevega originala, v geslu **klečet** *f.* navedba vira *Jan. (Sv. p.)* popravljena v *Jap.* na podlagi Japljevega prevoda Svetega pisma novega testameta iz leta 1804, okrajšava *Sp.* v geslu **hitromisəln** je bila prepoznana v isti funkciji kot *Spang.* v geslu **hvošt** in zato spremenjena v *Spang., jynx* v geslu **čudež** spremenjeno v *junx* na podlagi Cigaletovega slovarja, iztočnice **vīličnjāk**, **vīlinji** in **vīlinski** popravljene v **vīličnjak**, **vīlinji** in **vīlinski** po Murkovem in Janežičevem originalu itd.

Kjer trdnega dokaza za napako ni bilo, originala nisem popravila. Tako je v geslu **čujenje** ostala nejasna okrajšava *Pok.*, v geslu **krepel** *f.* okrajšava *Med.*, v geslu **blagohram** nespremenjena okrajšava *DŽ.*, čeprav se zdi, da bi jo bilo morda potrebno popraviti v *DZ.*, a tega ni bilo moč preveriti, v geslu **kres** je ostala nespremenjena zveza *kresovi kore*, čeprav se zdi, da bi bilo prav *kresovi gore*, v geslu **rantaha** zveza *z njo se pokrivajo kolibe ob semnjih*, čeprav se zdi, da bi bilo namesto *kolibe* bolj prav *kobile* ipd.

Pleteršnik je v svojem interfoliranem izvodu na nekaj mestih opozoril na napačno alfabetacijo v slovarju. Napak te vrste je bilo v slovarju precej, zlasti v prvem delu. Ko je bila elektronska zbirka alfabetirana, je bilo gesli **mejišče**, ki se v originalu na strani 567 pojavljata dvakrat, potrebno združiti. Ob enaki predstavitvi pomena je prvo vsebovalo Janežičev vir, drugo pa Cigaletovega.

Poleg omenjenih zgornjih štirih tipih popravkov se ta izdaja od originalne razlikuje tudi v tem, da so v njej vsi morfemi opremljeni z vezajem. Vzorec za to spremembo je bil vzet iz zaglavij Pleteršnikovih gesel, kjer vezaj pri predstavitvah morfemov običajno nastopa.

Razdelek *Dodatki in popravki* je v tej izdaji povezan z uvodnim in slovarskim delom. Ena, dve ali tri zvezdice v uvodnem in slovarskem delu so znak za Pleteršnikov popravek ali dodatek. Podrobno pojasnilo v zvezi s tem je zapisano levo od originalnega besedila na-

slovnice prvega in drugega dela slovarja. V razdelku *Kratice* so dodatki k tej izdaji zapisani med oglatima oklepajema.

* * *

Digitalizacijo Pleteršnikovega slovarja sta vsa leta podpirala predstojnica Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša dr. Varja Cvetko Orešnik in direktor Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU dr. Oto Luthar. Vodja Založbe ZRC dr. Vojislav Likar je slovar sprejel v Založbin program.

Inštitutske kolegice in kolegi so ob zaposlenosti s svojimi projekti opravili pomemben del korektur in me, ne da bi bili izrecno naprošeni, tudi opozorili na marsikatero Pleteršnikovo napako. Dr. Primož Jakopin mi je pomagal in svetoval pri računalniških vprašanjih. Gospa knjižničarka Alenka Porenta je vedno zavzeto pomagala pri iskanju knjig in drugih tiskov. Gospod Iztok Sajko iz Založbe ZRC je vestno izdelal karto na podlagi Pleteršnikovih zemljepisnih oznak.

Sekcijska kolegica mag. Helena Jazbec in kolega mag. Silvo Torkar sta nad slovarjem skupaj z mano bdela do zadnjih opravil zanj. Vsega pa ne bi bilo brez vztrajnosti kolegice Helene Jazbec, ki jo je vodila pri izgotavljanju elektronske zbirke Pleteršnikovega slovarja.

Vsem iskrena hvala!

Ljubljana, marca 2006

Metka Furlan

VIRI IN LITERATURA:

- BREZNIK 1949: A., Pleteršnik – Slovenski biografski leksikon 7. Ljubljana. Str. 381–384.
- CAF 1846: O., Proglas zastran noviga slovenskega slovnika in slovnice – Novice 25. svečana, str. 32, 4. sušca, str. 35, 11. sušca, str. 40, 18. sušca, str. 44.
- CANKAR 1911: I., Sedemdesetletnica prof. Maksa Pleteršnika – Dom in svet XXIV, str. 39–41.
- CIGALE 1860: Deutsch-slovenisches Wörterbuch I–II. Herausgegeben auf Kosten des Hochwürdigsten Herrn Fürstbischöfes von Laibach, Anton Alois Wolf. Laibach.
- ČITALNICA. Gradec 1865–66.
- DOM IN SVET. Ljubljana 1888–1944.
- GLONAR 1924: J., Pleteršnikov "Pleteršnik" – Časopis za slovenski jezik, kulturo in zgodovino IV, str. 169–171.
- JAKOPIN 1983: F., Pleteršnikov slovar in sočasno slovansko slovaropisje – Obdobje simbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi (tipološka problematika ob jugoslovanskem in širšem evropskem kontekstu). Drugi del. Mednarodni simpozij v Ljubljani od 1. do 4. julija 1982. Ljubljana. Str. 273–284.
- – 1997: Pleteršnikovo mesto v sočasnem slovaropisju – Zbornik Slavističnega društva Slovenije 5. Maks Pleteršnik. Zborovanje slavistov Krško in Pišce 1994. Ljubljana. Str. 1–15.
- KEBER 1998: J., Breznikovo in Pleteršnikovo dopolnjevanje Slovensko-nemškega slovarja – Pleteršnikov Slovensko-nemški slovar. Zbornik s simpozija '96 v Pišecah. Novo mesto. Str. 97–104.
- KENDA 1926: Slovarsko gradivo s Tolminskega. Zbral J. Kenda. Gorica. Rokopis hrani Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU v Ljubljani.
- KOLARIČ 1974: R., Pleteršnikov slovar – Maks Pleteršnik, Slovensko-nemški slovar, P–Ž. Reproducirani natis, Ljubljana, i–vi.
- LEVSTIK 1866: F., Jezikoslovno zrnje – Novice 5. decembra, str. 394–5, 12. decembra, str. 405–6.
- LJAPUNOV 1902: B. M., Něskoľko zaměčanij o Slověnsko-německomъ slovarě Pleteršnika. Odessa.
- LJUBLJANSKI ZVON. Ljubljana 1881–1941.
- LMS: Letopis Matice slovenske. Ljubljana 1867–1912.
- MERCINA 1997: M., Kam s Pleteršnikom – Zbornik Slavističnega društva Slovenije 5. Maks Pleteršnik. Zborovanje slavistov Krško in Pišce 1994. Ljubljana. Str. 63–71.
- NOVICE. Ljubljana 1843–1902.
- OBLAK 1893: V., Slovensko-nemški slovar izdan na troške rajnega knezoškofa ljubljanskega Antona Alojzija Wolfa. – Archiv für slavische Philologie XV, str. 594–601.
- OREL 1998: I., Prvine enojezičnega slovaropisja v Pleteršnikovem slovarju – Pleteršnikov Slovensko-nemški slovar. Zbornik s simpozija '96 v Pišecah. Novo mesto. Str. 113–125.
- PAJK 1895: J., Zvršitev Wolfovega slovarja – Slovenski narod 1895, št. 264 (= 15. novembra), str. 1, 2.
- PIRJEVEC 1924: A., Maks Pleteršnik – Ljubljanski zvon XLIX, str. 240–244, 304–311, 361–371.
- PLETERŠNIK 1884: M., O Wolfovem slovensko-nemškem slovarju – Slovenski narod št. 176, 1. avgusta, str. 3.

- – 1894–1895: Slovensko-nemški slovar I–II. Izdan na troške rajnega knezoškofa ljubljanskega Antona Alojzija Wolfa. Uredil M. Pleteršnik. V Ljubljani.
- RAMOVŠ 1997: F., Zbrano delo. Druga knjiga. Razprave in članki. Ur. J. Toporišič. Ljubljana.
- RAVNIKAR 1859: M., Ali naj bo abecedna ali družinstvena osnova v našem slovarji? – Novice 12. oktobra, str. 320.
- SLOVANSTVO. Prvi del. Občni pregled. – Jugoslovani: Slovenci. Hvati in Srbi. Bolgari. Z dvema zemljevidoma. Spisali J. Majciger, M. Pleteršnik in B. Raič. Ljubljana 1874.
- SLOVENSKI NAROD. Maribor (od 1872 Ljubljana) 1868–1943.
- SUHADOLNIK 1989: S., Maks Pleteršnik – Mohorjev koledar 1990. Mohorjeva družba. Celje. Str. 115–116.
- ŠIVIC-DULAR 1989: A., Slovenska matica in akcija za zbiranje zemljepisnih imen – XXV. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. 3. –15. julij 1989. Zbornik predavanj. Ljubljana. Str. 83–101.
- – 2004: Pleteršnikova zbirka zemljepisnih imen pri Slovenski matici – Besedoslovne lastnosti slovenskega jezika. Zemljepisna imena. Ur. M. Jesenšek. Maribor. Str. 18–34.
- ŠTREKELJ 1892: K., Iz besednega zaklada narodovega – LMS za leto 1892. Ur. A. Bartel. Ljubljana. Str. 1–50.
- – 1900: Pisma in zapiski iz Cafove ostaline – Zbornik znanstvenih in poučnih spisov II. Slovenska matica. Ur. L. Pintar. Str. 173–250.
- TOPORIŠIČ 1998: J., Življenje, delo in pomen Maksa Pleteršnika – Pleteršnikov Slovensko-nemški slovar. Zbornik s simpozija '96 v Pišecah. Novo mesto. Str. 175–180.
- VALJAVEC 1893: M., K prvemu sešitku slovensko-nemškega slovarja Wolfovega – Ljubljanski zvon XIII, str. 106–107, 176–178, 237–239, 306–308, 371–372
- – 1893a: K drugemu sešitku slovensko-nemškega slovarja Wolfovega – Ljubljanski zvon XIII, str. 437–438, 503–505, 567–568, 632–633, 689–690, 757–759.
- VEDA. Gorica 1911–15.
- VOŠNJAK 1893: J., K zgodovini Wolfovega slovensko-nemškega slovarja – Ljubljanski zvon XIII, str. 234–237, 303–306.
- ZALOKAR 1859: J., Odgovor – Novice 7. septembra, str. 282–282.
- ZORA. Maribor 1872–78.
- ŽIGON 1919: A., Prispevek k petdesetletnici – Ljubljanski zvon XXXIX, str. 696–722.